

ЛЕКЦІЯ 11

ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

1. Фінансові правовідносини та їх суб'єкти.
2. Державний бюджет України.
3. Відносини у сфері бюджетної діяльності. Встановлення бюджетної системи.
4. Правовий статус Національного банку України та комерційних банків.

1. Фінансові правовідносини та їх суб'єкти

Фінансове право – це галузь права, що врегульовує відносини, які складаються у процесі мобілізації (збирання), розподілу і використання державних коштів. Фінансове законодавство включає норми Конституції України (ст. 95-101), Закони України “Про бюджетну систему України”, “Про систему оподаткування”, “Про банки і банківську діяльність”, Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р.; відповідні укази Президента України, інструкції Національного банку України та ін. *Суб'єктами фінансових відносин є:* держава, її органи та організації, представницькі органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання та інші структури, окремі громадяни.

Предметом фінансово-правових правовідносин є відносини, що виникають при безпосередньому формуванні, розподілі та використанні централізованих і децентралізованих коштів, які є частиною національного доходу країни і необхідні для функціонування держави. Централізовані фонди коштів перебувають у розпорядженні держави. За їх рахунок фінансуються видатки держави: утримання Збройних сил України, міліції та правоохоронних органів, освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист населення, охорона природи тощо. Децентралізовані фонди коштів утворюються в усіх галузях народного господарства підприємствами, організаціями, установами цих галузей.

Фінансове право регулює відносини у сфері бюджету, доходів, податків, видатків, бюджетного фінансування, державного, майнового та особистого страхування, банківського кредитування і розрахунків, інноваційної діяльності, фінансового контролю і грошового обігу. За характером цих відносин у системі фінансового права виділяються відповідні інститути (податкове, банківське право та ін.).

Фінансові правовідносини – це юридична форма закріплення економічних відносин. Вони мають такі ознаки:

– одним із суб'єктів їх виступає держава, яка бере участь безпо-

середньо або через уповноважені нею фінансові чи кредитні органи;

– об'єктом відносин є кошти або грошові зобов'язання у зв'язку з формуванням, розподілом або використанням коштів централізованих чи децентралізованих фондів;

– виникнення, зміна або припинення їх обумовлюється законом або іншим нормативним актом, яким визначаються права та обов'язки суб'єктів.

Методом фінансово-правового регулювання (тобто впливу держави на суб'єкти фінансових відносин) є метод владних приписів. За цією ознакою певні грошові відносини відрізняються від цивільно-правових (купівля-продаж, поставка). Велике значення у фінансовій діяльності держави, у забезпеченні її економічного і соціального розвитку має дотримання фінансової та касової дисципліни, забезпечення законності у мобілізації, розподілі та використанні коштів, здійсненні фінансових операцій, у виконанні підприємствами, організаціями та установами всіх форм власності правил ведення касових операцій (витрати грошей за цільовим призначенням, прийняття та видача готівки, своєчасна здача готівки до банку). Контроль за дотриманням фінансової та касової дисципліни здійснюють органи державної влади та управління, зокрема Рахункова палата Верховної Ради, Національний банк, Міністерство фінансів, прокуратура, органи міліції, державні та приватні аудиторські організації та ін. Методи цього контролю такі: ревізії, перевірки, обстеження, тощо. Головний метод – ревізія – полягає у перевірці господарсько-фінансової діяльності підприємств, організацій та установ.

2. Державний бюджет України

Державний бюджет України передбачає фінансове утворення і використання централізованого фонду коштів. У ньому передбачається склад майбутніх доходів і видатків держави; кошти, які концентруються в руках держави для виконання її функцій. Державний бюджет складається з двох частин: доходної та видаткової.

Доходи держави формуються переважно за рахунок податків, які є головним джерелом надходжень до бюджету, а також надходжень від зовнішньоекономічної діяльності.

Видатки держави йдуть на утримання державного апарату і здійснення ним своїх функцій (підтримання громадського порядку, оборони тощо); на фінансування заходів соціального захисту населення, на забезпечення функціонування народного господарства, на охорону здоров'я, освіту, культуру тощо. Державним бюджетом України передбачається особлива стаття витрат, пов'язаних з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи.

Державний бюджет затверджується щорічно Верховною Радою на період з 1 січня до 31 грудня, а за особливих обставин – на інший період. Контроль за використанням коштів Державного бюджету від імені Верховної Ради здійснює Рахункова палата.

3. Відносини у сфері бюджетної діяльності.

Встановлення бюджетної системи

Розмежування доходів і видатків між загальнодержавними і місцевими бюджетами, складання і затвердження бюджетів, виконання їх, а також затвердження звітів про виконання бюджетів врегульовано Бюджетним кодексом України від 21.06.2001 р. *Бюджетна система* будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видати держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих податків. Бюджетна система складається з Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Місцевими бюджетами є: бюджет АРК, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування, якими є бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст.

4. Правовий статус Національного банку України та комерційних банків

Основними фінансово-кредитними установами країни, які здійснюють функції кредитування і розрахунків, є *банки*. Банки є юридичними особами. Вони економічно самостійні та у своїй діяльності від органів державної влади не залежать. Залучаючи і нагромаджуючи вільні грошові кошти підприємств, організацій, населення, банки перерозподіляють їх, надаючи кредити. Банки здійснюють також касове та розрахункове обслуговування народного господарства, проводять розрахунки за дорученням клієнтів – юридичних і фізичних осіб, випуск чеків, акцій, облігацій та ін. платіжних документів, виконання різних валютних операцій.

Діяльність банків регулюється Законами України “Про Національний банк України” від 03.06.1999 р. та “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. Відповідно до цих Законів, банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, що створені та діють на території України.

Державними вважаються банки, 100% статутного капіталу яких належать державі. Органами управління державних банків є наглядові ради та правління. Центральне місце в банківській системі країни посідає *Національний банк України*. Голова Національного банку призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою за поданням Президента України. Національний банк – єдиний емі-

сійний центр, відповідальний за проведення єдиної державної політики в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці. Він визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн, йому належить монопольне право на випуск грошей в обіг, а також випуск національних грошових знаків за рішенням Верховної Ради. Національному банку надано право видавати нормативні акти з питань, що входять до його повноважень.

Банки можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими. Банки в Україні можуть створюватися у формі акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, кооперативних банків.

Банки гарантують таємницю операцій, рахунків і вкладів своїх клієнтів і кореспондентів. Банківська таємниця може бути розкрита лише у виняткових випадках